

Kategorie werbalne polszczyzny

Anna Kozłowska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

- 1 Tryb, czas, osoba
- 2 Problem aspektu i strony

Kategorie imienne i werbalne

KATEGORIE IMIENNE

- przypadek
- liczba
- rodzaj
- *stopień
- *deprecjatywność

KATEGORIE WERBALNE

- tryb
- czas
- osoba
- aspekt
- *strona

Tryb

1. Kategoria trybu dotyczy wszystkich czasowników.

2. Tryb jako kategoria fleksyjna, prymarnie semantyczna, w zasadzie syntaktycznie niezależna – wyjątkiem są konstrukcje z niektórymi spójnikami wymagającymi trybu przypuszczającego (np. GDYBY, ABY).

PRZYKŁAD: **Gdyby** Jan był sprytniejszy, zainwestowałby w monety kolekcjonerskie.

3. Tryb służy wyrażaniu MODALNOŚCI, czyli informacji o stosunku mówiącego do treści wypowiedzi.

PRZYKŁAD: Do zachodzącego w świecie zdarzenia mówiący może ustosunkować się na kilka sposobów: *Jan czyta* (tryb orzekający), *Niech Jan czyta* (tryb rozkazujący), *Jan czytałby* (tryb przypuszczający).

Czas

1. Kategoria czasu dotyczy wszystkich czasowników.

2. Czas jako kategoria fleksyjna, prymarnie semantyczna, w zasadzie syntaktycznie niezależna – wyjątkiem są konstrukcje z niektórymi spójnikami (np. ŻEBY, GDYBY) i partykułami (np. OBY, BOGDAJ), wymagającymi czasu przeszłego.

PRZYKŁADY: *Mówiłem mu, **żeby** przyszedł. **Oby** tak się stało!*

3. Czas służy przede wszystkim wyrażaniu charakterystyki czasowej zdarzeń; wtórnie czas gramatyczny może wyrażać inne sensy, np. powtarzalność zdarzeń, ich pozaczasowość, rozkaz/prośbę itp.

PRZYKŁADY: *Wiosną ptaki wracają z ciepłych krajów. Dwa plus dwa równa się cztery. Pani mi skasuje bilet!*

Osoba

1. Kategoria osoby dotyczy tylko niektórych czasowników.
2. Czasowniki bezosobowe (PREDYKATYWY, CZASOWNIKI NIEWŁAŚCIWE) – nie mające kategorii osoby (w żadnej swojej formie).
PRZYKŁADY: TRZEBA, MOŻNA, DNIEJE, ŚWITA, WIDAĆ, CZUĆ, PORA, SZKODA. . . .
3. Osoba jako kategoria fleksyjna, prymarnie składniowa i syntaktycznie zależna od podmiotu zdania.
4. Bezosobowe formy czasowników (mają je także czasowniki właściwe, odmieniające się przez osoby): BEZOKOLICZNIK (*biegać*), BEZOSOBNIK (*biegano*), IMIESŁOWY PRZYSŁÓWKOWE (*biegając, przebiegłszy*), w niektórych opisach również *GERUNDIUM (*bieganie*).

Aspekt

1. W gramatyce szkolnej aspekt jest uważany za kategorię fleksyjną, w akademickiej – klasyfikującą. Oznacza to różnice w wyodrębnianiu leksemów.

PRZYKŁAD: *kupić, kupować* → KUPIĆ (gramatyka szkolna); *kupić* → KUPIĆ, *kupować* → KUPOWAĆ (gramatyka akademicka).

2. Aspekt jako kategoria prymarnie semantyczna, w zasadzie niezależna – wyjątkiem są konstrukcje z niektórymi czasownikami wymagającymi czasownika o określonym aspekcie, np. ZACZAĆ, SKOŃCZYĆ, PRZESTAĆ.

PRZYKŁADY: *zacząć szyć*, ale nie *zacząć uszyć; *przestać wycinać*, ale nie *przestać wyciąć.

Problem strony

W gramatyce szkolnej strona jest uważana za kategorię fleksyjną, w akademickiej – zwykle za konstrukcję składniową (połączenie leksemów), a więc zjawisko niefleksyjne. Skutkuje to różnicami w wyodrębnianiu leksemów.

PRZYKŁAD 1.: *Jan jest oszukany* → JAN + OSZUKAĆ w stronie biernej (gramatyka szkolna); *Jan jest oszukany* → JAN + BYĆ + OSZUKANY (gramatyka akademicka).

PRZYKŁAD 2.: *Jan się myje* → JAN + MYĆ w stronie zwrotnej (gramatyka szkolna); *Jan się myje* → JAN + SIĘ + MYĆ (gramatyka akademicka).

Dziękuję za uwagę :)

Temat następnego wykładu:
CZEŚCI MOWY.
Zapraszam!